

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та філософії

Кваліфікаційна робота
рівень вищої освіти – другий (магістерський)
з теми: **Функціонування та діяльність груп інтересів в процесі
політичного розвитку**

Виконав: студент 2 курсу
напряму підготовки (спеціальності)
052 Політологія
Кочурка Олександр Радувич
Керівник: Вонсович Сергій Геннадійович,
доктор політичних наук, професор, професор
кафедри політології та філософії
Рецензент: _____

(

Кам'янець-Подільський – 2025 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ГРУП ІНТЕРЕСІВ У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Поняття та сутність груп інтересів у політичному процесі	6
1.2. Класифікація груп інтересів: типологія, структура та функції	14
1.3. Політичний розвиток: критерії, етапи та чинники	22
РОЗДІЛ 2. ГРУПИ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У КОНТЕКСТІ	
ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ	
2.1. Лобіювання як форма впливу груп інтересів на стабільність і демократичність політичної системи	29
2.2. Регулювання групових інтересів та лобістської діяльності у світовій практиці	36
2.3. Групи інтересів у політичній системі: взаємодія та роль у формуванні громадянського суспільства	43
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ	
3.1. Еволюція, особливості формування та правового регулювання груп інтересів	49
3.2 Проблеми та перспективи діяльності груп інтересів в Україні	61
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена дедалі зростаючою у світі роллю груп інтересів, які визначають, як правило, характер взаємостосунків між суспільством і державою. Володіючи значним ресурсним потенціалом, ці групи здійснюють вплив на процес ухвалення політичних рішень органами державної влади, заявляють про себе у сфері публічної політики, претендують на участь у громадському контролі за роботою владних структур, прагнуть посісти адекватне місце у системі представництва інтересів. Тенденція посиленої зацікавленої участі груп інтересів у політиці спонукає до наукового осмислення їх ролі у політичному процесі, вивчення особливостей їх функціонування в суспільстві, що зазнає постійної трансформації.

В Україні на сьогоднішній день очевидними є диспропорції у системі представництва інтересів, переважає неінституціалізований характер їх взаємодії з державою, створюються чітко фіксовані у законодавстві норми лобістської діяльності. Тому використання комплексного аналізу механізмів взаємодії груп інтересів із державою, дослідження їх еволюції забезпечує можливість визначити шляхи розвитку і вдосконалення системи представництва інтересів в Україні. Звідси постає не тільки наукова, але і практична актуальність даного дослідження.

Актуальність теми зумовлена також тим, що ця проблема поки що недостатньо ґрунтовно висвітлена в науковій літературі. Хоча загалом питання діяльності груп інтересів в Україні досліджене доволі широко – існують монографії, дисертації та численні статті, серед авторів яких варто відзначити Д. Базилевича, Ю. Зущика, В. Нестеровича, В. Сумську, В. Філіповського та О. Чувардинського, – проте праць, присвячених аналізу та застосуванню іноземного досвіду, значно менше. Можливості адаптації закордонних практик до українських реалій розглядаються головним чином у дослідженнях

Л. Герасіна, А. Гончарової, М. Недюха, Д. Похіло, Є. Тихомирова, А. Трофименка та В. Федоренка.

Мета даного дослідження полягає в аналізі ролі груп інтересів у політичному процесі, визначенні змісту і специфіки функціонування груп інтересів у світі та сучасній Україні.

Реалізація мети дослідження зумовила постановку і поступове розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до проблеми груп інтересів, розроблені у зарубіжній та вітчизняній політології;
- розкрити класифікацію груп інтересів і механізми їх впливу на політичні інститути та процес прийняття рішень;
- дослідити поняття політичного розвитку: критерії, етапи та чинники;
- вивчити процес лобіювання як вплив діяльності груп інтересів на стабільність і демократичність політичної системи
- проаналізувати соціополітичні умови формування і функціонування груп інтересів в Україні.

Об'єкт дослідження – групи інтересів як актори політичного процесу.

Предмет дослідження – особливості функціонування груп інтересів у сучасному політичному процесі.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні **методи** пізнання. При побудові дипломної роботи автор спирався на діалектичну методологію дослідження та дедуктивний метод викладення матеріалу, тобто будував роботу шляхом руху від загального до часткового, що дало змогу просуватися від загальнотеоретичних визначень груп інтересів до аналізу їх окремих видів, а також їх місця та ролі в сучасному політичному процесі. Крім того, при дослідженні окремих тем застосовувалися аналітичний, порівняльний, системний, структурно-функціональний методи тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що здійснений комплексний аналіз формування і функціонування груп інтересів у світі та в Україні у контексті процесів соціально-політичної трансформації.

Практичне значення дослідження. Матеріали дослідження можуть бути корисними у навчальній діяльності при розробці і викладанні загальних і спеціальних курсів у закладах вищої освіти у процесі навчання і підготовки кадрів з політології, правознавства, державних службовців. Окремі положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані органами державної влади у їх політичній практиці, у відносинах із різними групами інтересів з метою їх удосконалення. Результати дисертації також мають певну цінність для суб'єктів громадянського суспільства, які прагнуть бути повноправними партнерами держави, а це вимагає знання способів і механізмів взаємодії з державою. Без цього неможливе адекватне визначення стратегії і тактики формування усвідомленої поведінки суб'єктів громадянського суспільства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дипломної роботи викладені автором обговорювались в ході засідання кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Також автором здійснено публікацію на тему «Політичне представництво груп інтересів» (Філософ-і-Я: наукові розвідки студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: наук. журнал / гол. ред. А.В. Найчук. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Випуск 10 (2).). С. 52–55.)

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів (вісьми параграфів) висновків та списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Формування груп інтересів відбувається в межах процесу модернізації, тобто трансформації від традиційного суспільства до сучасного. Вони виникають унаслідок зростання складності та диференціації соціальної структури й виступають одним із механізмів, що сприяє оптимізації суспільних процесів, підвищенню стійкості системи до дестабілізаційних чинників та створенню легальних інструментів зниження соціальної напруги.

У сучасному світі склалося кілька базових моделей взаємодії груп інтересів із державою. По-перше, значна частина груп бере участь у виборчих процесах, підтримуючи певні партії в обмін на просування власних цілей. По-друге, вони інтегруються до системи функціонального представництва через консультативні ради, експертні органи, комітети, круглі столи та інші механізми взаємодії з органами влади. По-третє, групи інтересів широко застосовують практику лобіювання. З часом усі ці механізми еволюціонують.

Форми та методи діяльності груп інтересів визначаються: особливостями розподілу владних повноважень між ключовими політичними інститутами; принципами функціонування політичних інституцій; характером роботи бюрократичного апарату; параметрами партійної системи; правилами залучення груп інтересів до процесів вироблення державної політики; типом політичної культури.

Рівень інституціоналізації системи функціонального представництва інтересів залишається низьким, хоча її окремі форми розвиваються досить динамічно. Попри створення різноманітних органів для взаємодії влади, громадськості та експертного середовища, їхній вплив поки що обмежений: вони охоплюють лише невелику частину організованих інтересів, мають нечітко визначені функції та не відіграють значної ролі в ухваленні державних рішень. Крім того, багато таких структур повторюють застарілі західні моделі,

не враховуючи усього спектра реальних і потенційних інтересів українського суспільства.

На теперішній стан розвитку груп інтересів впливають проблеми політичної та соціальної трансформації, а також історичні традиції. Серед ключових чинників – нестабільність соціальної структури, слабка визначеність групових інтересів, недостатній рівень розвитку громадянського суспільства. До цього додається незавершеність модернізаційних процесів, одночасне існування традиційних та модерних практик політичної діяльності, а також спадок радянської моделі функціонування груп інтересів.

На сучасному етапі розвитку взаємодії між державою та суспільством інститут лобізму займає важливе місце, оскільки саме через нього забезпечується узгодження інтересів громадян і влади та ухвалення результативних політичних рішень. У науковій літературі зазвичай розрізняють англосаксонську й континентальну моделі правового регулювання лобізму. Англосаксонська модель ґрунтується на наявності спеціального законодавства, представленого єдиним нормативно-правовим актом, який комплексно визначає й регулює лобістську діяльність. Натомість континентальна модель характеризується відсутністю такого єдиного закону: регулювання лобізму здійснюється через низку дотичних нормативно-правових актів, серед яких провідне місце займає Конституція, що гарантує громадянам право на взаємодію з органами державної влади. Більшість європейських країн вже перейшли до державної реєстрації лобістської діяльності. Відповідну реєстрацію впроваджено в Австрії (2011 р.), Грузії (1998 р.), Литві (2001 р.), Македонії (2008 р.), Німеччині (1951 р.), Польщі (2005 р.), Словенії (2010 р.), Франції (2010 р.) та ін.

В Україні на сьогодні фактично сформовано основні типи організованих інтересів, характерних для західних демократій: бізнес-асоціації, профспілки, різноманітні неурядові організації тощо. Проте їхній вплив, який вимірюється здатністю просувати власні вимоги, є нерівномірним. Найбільш результативно

діють групи, що мають доступ до значних ресурсів і представлені елітними колами.

Система взаємодії груп інтересів і держави в Україні перебуває на етапі становлення. Вона ще не має усталених рис і поєднує елементи неокорпоративізму та плюралізму. Подальший розвиток залежить від активності й позиції як держави, так і самих груп інтересів. Для українських груп інтересів характерна орієнтація переважно на вплив на державний апарат, а не на формування громадської думки. Основну ставку вони роблять на неформальні механізми лобіювання.

Узагальнюючи, варто підкреслити, що інституціоналізація взаємодії держави та груп інтересів є процесом становлення ефективної системи представництва, притаманної стабільним демократичним режимам. Подальший розвиток груп інтересів, розширення їхньої участі у формуванні політики та вдосконалення механізмів співпраці з органами влади є ключовою умовою демократичного поступу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алкум М. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №11. С. 134–137.
2. Антонова Л.В., Лізаковська С.В. Особливості представництва та лобіювання інтересів громадян в органах публічної влади. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1655> (дата звернення: 06.11.2025).
3. Базілевич Д., Нестерович В., Федоренко В. Інститут лобіювання в Україні та за кордоном: походження, проблеми, перспективи розвитку : науково-інформаційне видання. Інститут професійного лобіювання та адвокатів. Київ, 2015. 111 с.
4. Баришевська М. А. Зміст роботи лобістів і рівні застосування лобізму. Гілея: науковий вісник. 2008. Вип. 12. С. 126–133.
5. Бедрак Н. Лобістська діяльність як складова процесу політичного представництва. Молодий вчений. 2015. № 10(2). С. 204–207.
6. Биковець В. Групи інтересів у політиці: досвід типологізації. Віче. 2007. №1-2. С. 34–36.
7. Богиня Т. Ю. Перспективи законодавчого регулювання інституту лобізму в Україні. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 498–504.
8. Бондаренко О.О. Функціональне представництво інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні. Актуальні проблеми політики. 2017. Вип. 60. С. 252–262.
9. Бондаренко О.Г. Зарубіжний досвід впровадження та формування лобізму в органах державної влади. Публічне управління і адміністрування, 2024 р. №1. С. 18–24.

10. Боренько Я. Інтерпретація концепції груп інтересу у дослідженні політичного процесу в Україні. Вісник Львівського університету: Філософські науки. 2001. Вип. 3. С. 373–379.

11. Бризіцький М. І. Загальнотеоретична характеристика правового механізму лобіювання. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 3–9.

12. Бурбело О. А. Лобізм в сучасній Україні. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2017. № 10. С. 24–29.

13. Верней О.Є. Особливості діяльності промислово-фінансових груп: зарубіжний досвід та українські перспективи. Регіональна економіка. 2008. №3 С. 127–132.

14. Верховна Рада ухвалила Закон про зміни до КУПАП щодо порушення законодавства в сфері лобіювання. Комунікаційна команда офісу віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. 22 березня 2024 р. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/verhovnarada-uhvalyla-zakon-pro-zminy-do-kupapshhodo-porushennya-zakonodavstva-vsferi-lobiyuvannya/> (дата звернення: 29.10. 2025)

15. Виговський Д. Групи інтересів як центр політичного впливу на внутрішньодержавному рівні. Вісник Львівського університету: Філософські науки. 2008. Вип. 11. С. 202–211.

16. Висновок Комітету з питань правової політики ВРУ щодо законопроекту «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» від 08.02.2012 р. URL: http://lobbying.in.ua/VRU_law_committee_resolution (дата звернення: 28.10.2025).

17. Висновок на проект Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в Україні. URL:http://lobbying.in.ua/VRU_law_committee_resolution (дата звернення: 29.10. 2025).

18. Волохов О.С. Правове регулювання лобіювання в Україні та його вплив на формування ефективного законодавства. Нове українське право. 2024. Вип. 6. С. 7–13.

19. Ворчакова І. Регіональний лобізм в сучасній політичній системі: проблеми теоретичного та прикладного характеру. Політичне життя. 2017. № 1-2. С. 27–32.
20. Ворчакова І. Технології та механізми лобіювання інтересів: зарубіжний досвід та українська специфіка. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1316>.
21. Гаврилов В.П. «Групи інтересів» і захист суспільних інтересів (на прикладі США та України). Наук. зап. НаУКМА. Сер. Політ. науки. 2005. Т. 45. С. 77–82.
22. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації. Політичний менеджмент. 2005. № 4 (13). С. 50–62.
23. Горник В.Г., Масик-Бєсова М.З., Євмєшкіна О.Л. Проблемні аспекти лобізму в системі державного управління. Право та державне управління. 2023. № 2. С. 366–371.
24. Гросфельд О. В. Становлення лобізму в сучасній Україні : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02. Сімферополь., 2009. 16 с
25. Групи інтересів / Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. Київ: вид-во «Ай Би», 2002. 684 с.
26. Дацій Н.В, Близнюк А.С., Костюк В.І. Теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці. Інвестиції: практика та досвід. 2025. №2. С. 194–198.
27. Демченко О. Діяльність груп інтересів в Україні. Політичний менеджмент. 2006. №6. С. 89–97.
28. Длугопольський О. Моделі лобіювання інтересів: світовий досвід та українська специфіка. Журнал європейської економіки. 2006. Т. 5. № 1. С. 30–57.
29. Долженков О. Групи тиску в політичному процесі України. Панорама політологічних студій. 2013. Вип. 11. С. 129–136.

30. Заєць Д. Легітимізація комунікації лобіювання в Україні: огляд трендів ЄС, підходів чинного законодавства та перспективи інформаційно-правової політики. Інформація і право. 2024. №4(51). С. 20–32.

31. Законопроект «Про лобіювання в Україні» № 3188 від 13.04.1999. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3188 (дата звернення: 28.10. 2025).

32. Законопроект «Про правовий статус груп об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» від 03.11.1999. URL: lobbying.com.ua/zakonoproekty/sahno.rtf (дата звернення: 19.10. 2025).

33. Законопроект «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» № 8429 від 09.11.2005 URL: lobbying.com.ua/zakonoproekty/gryniv.rtf (дата звернення: 29.10. 2025).

34. Законопроект «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» № 7269 від 20.10.2010. URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBsQFjAAahUKEwjQ6qvp9-rIAhUG1XIKHXY4Bu8&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D38796%26pf35401%3D175169&usg=AFQjCNEWZXcn6jyJBIG5kyJORfhLUodjTg> (дата звернення: 10.10. 2025).

35. Єремєєва І.А., Шаповал І.А. Групи інтересів як суб'єкти політики. Політикус. 2016. Вип. 2. С. 76–80.

36. Карасевич А. О., Шачковська Л.С. Політологічна енциклопедія. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Книга V. Умань, 2016. 693 с.

37. Кафарський В.І. Політичні партії та групи тиску: проблеми взаємовідносин та правового регулювання. Університетські наукові записки. 2006. № 2. С. 403–410.

38. Кіянка І. Взаємодія держави і груп тиску в сучасному політичному процесі України. Науковий вісник. 2009. Вип. 4. «Демократичне врядування». С. 44–50.

39. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. Київ: НАДУ, 2010. 300 с.
40. Корнієнко В. О. Олігархоміка. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов [та ін.]; за наук. редакцією Н. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. С. 269.
41. Костюшко О. Компаративний аналіз моделей правового регулювання лобістської діяльності у закордонній практиці. Наука і правоохорона. 2025. Вип. 3. С. 104–112.
42. Кравченко С.О., Кучерявий В.М. Аналіз сутності цивілізованого лобізму як форми взаємовідносин влади та суспільства. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. 2019. Т. 30 (69), №3. С. 93–99.
43. Круглашов А., Щербатюк О. Регіональні аспекти діяльності груп інтересів в Україні (на прикладі Чернівецької області). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2013. Вип. 5. С. 290–306.
44. Крюков О.І., Майстро С.В. Основи публічної політики: конспект лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2020. 80 с.
45. Лазарева М.О. Специфіка регулювання лобізму в Україні в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. №8. С. 705–710.
46. Латишева В.В. Міжнародний досвід лобізму як спосіб забезпечення представництва інтересів. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. 2020. Вип. 32. С. С. 211–214.
47. Легалізація лобізму в Україні. Аналіз законопроектів «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні» та «Про доброчесне лобіювання в Україні» URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/lobbying.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).

48. Лікарчук Н. В. Політичний маркетинг: теорія і практика : монографія. Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 356 с.

49. Лісничук О. «Кланова демократія» в Україні: привид чи реальність // Розбудова держави. 1997. № 11. С. 43–47.

50. Лобізм у законі чи закон про лобізм: українські реалії. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/lobizm-u-zakoni-chy-zakon-pro-lobizm-ukrayinski-realiyi/> (дата звернення 20.11.2025).

51. Лубінець Д. В. Англосаксонська та континентальна моделі регулювання лобізму: порівняльний аналіз. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2018. Вип. 21. С. 190–196.

52. Лубінець Д. В. Лобіювання в демократичному суспільстві (на прикладі Великобританії). Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу : зб. матеріалів IX всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 24 трав. 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 106–110.

53. Лубінець Д. В. Правове регулювання лобістської діяльності в Європейському Союзі. Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 трав. 2019 р. С. 135–138.

54. Лубінець Д. В. Теоретичні підходи до поняття лобіювання та його типології. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2018. Вип. 22–23. С. 226–235.

55. Лубінець Д. В., Трофименко А. В. Основні тенденції становлення та функціонування лобіювання в США. Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст. 2019. Вип. 39. С. 156–163.

56. Малишенко Л. О. Специфіка лобіювання в сучасній Україні. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого: зб. наук.

пр. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Х. : Право, 2012. № 2. С.260–268.

57. Манжук К. В. Лобізм у законотворчій діяльності України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2005. № 11. С. 5–11.

58. Мамонтова Е.В., Бондаренко О.О. Типологізація груп інтересів у сучасній політичній науці. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/404544> (дата звернення: 02.11.2025).

59. Мельник Ю.П. Групи інтересів як рушійні сили суспільно-політичних процесів у державі. Південноукраїнський правовий часопис. 2013. №2. С. 37–41.

60. Мельник Ю.П. Особливості трансформації інституту політичної відповідальності в період незалежності України. Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика. Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 12–13 лютого 2021 р). Київ, 2021. С. 49-53.

61. Мельник Ю.П. Політичні інститути та їх вплив на політичне життя суспільства в Україні. Modern problems in science. VIII-th International scientific and practical conference (Czech Republic, Prague, 09-12 November, 2020). Prague, 2020. С. 590-603.

62. Мельник Ю.П. Політичний процес як фактор динамічних змін у політичному житті суспільства. «Гілея». 2013. №77(10). С. 302–305.

63. Мельниченко Р. Лобіювання в Україні: нові правила гри. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/10/29/721118/> (дата звернення: 20.11.2025).

64. Механізми узгодження інтересів у виробленні публічної політики в Україні: навч. посіб. / С.О. Телешун, В.В. Карлова, О.Г. Пухкал, І.В. Рейтерович, С.В. Ситник; за заг. ред. С.О. Телешуна. Київ: НАДУ, 2019. 192 с.

65. Моргонюк О. Політичні партії, суспільно-політичні рухи та політичні асоціації у процесі консолідації демократії. Проблема

концептуалізації. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2020. Вип. 29. С. 200–206.

66. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України : монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 752 с.

67. Новакова О.В., Пашина Н.П. Аналіз державної політики: навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероб... і доп. Маріуполь Вид во Маріупольського державного університету, 2017. 304 с.

68. Новакова О.В., Пашина Н.П. Політичні процеси та політичні відносини. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 398 с.

69. Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. Закладів / За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти, Київ: Вид-во «Ай Би», 2002. 684 с.

70. Основи публічної політики: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти третього освітньо-наукового рівня «доктор філософії» зі спеціальності «Публічне управління та адміністрування» / Укладачі О.І. Крюков, С.В. Майстро. Харків: НУЦЗУ, 2020. 80 с.

71. Плахтій Т. О. Політичні партії наступного покоління: теоретичні й технологічні засади діяльності, порядок створення і розгортання : монографія / Плахтій Т.О. 2-ге вид., виправлене і доповнене. Львів: «Магнолія 2006», 2025. 662 с.

72. Політична система сучасного суспільства : навчальний посібник / [В. В. Мадіссон, Т. І. Кадлубович, Д. С. Черняк, Н. В. Пархоменко]. Київ: КНУТД, 2015. 229 с.

73. Політичні технології в сучасних владних процесах : навчальний посібник / В. Ф. Смолянчук, С. С. Бульбенюк, Ю. М. Манелюк та ін. Київ: КНЕУ, 2021. 328 с.

74. Політичні трансформації сучасного суспільства: колективна монографія / за наук. редакцією Т. Шаравари. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 216 с.

75. Політологія: навчальний енциклопедичний довідник / за наук. ред. Н.Н. Хоми, В.М. Денисенко, О.М. Сорба та ін. Львів: НовийСвіт-2000, 2014. 779 с.

76. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства у сфері лобіювання: Закон України від 21 березня 2024 р. № 3620-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3620-20#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

77. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

78. Про лобіювання: закон України від 23 лютого 2024 р. №3606-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#text> (дата звернення: 29.10.2025).

79. Проект Закону про правове та прозоре регулювання діяльності з лобіювання, № 3059-2 від 02.03.2020 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68275 (дата звернення: 29.10.2025).

80. Проценко В. Економіка інтересів: як суспільство недовіри руйнує власні шанси на зміни. URL: <https://voxukraine.org/ekonomika-interesiv-yak-suspilstvo-nedoviri-rujnuye-vlasni-shansi-na-zmini> (дата звернення 20.11.2025)

81. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. .С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2016. 340 с.

82. Рейтерович І.В., Парфенюк Т.В. Концептуальні підходи дослідження місця та ролі груп інтересів у виробленні публічної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2021. №18. С. 92–98.

83. Рудницький С. Інтереси і групи інтересів: стадіальний і структурний аспекти. Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2010. №1. С. 168–172.

84. Семигіна Т.В. Групи інтересів у політиці: приклад охорони здоров'я. Наукові записки. 2014. Том 160. Політичні науки. С. 28–33.

85. Системні чинники взаємодії політики і управління : наук. розробка / авт. кол.: В. А. Ребкало, Е. А. Афонін, В. А. Шахов та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. Київ: НАДУ, 2010. 40 с.

86. Стельмах А.В. Проблеми реалізації лобістської діяльності в системі публічного управління: теоретичні підходи. Вчені записки Університету «КРОК». 2020. №4 (60). С. 83–87.

87. Степаненко В. Групова політика та представництво інтересів громадян в Україні. URL: <https://npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/11.pdf> (дата звернення: 29.10.2025).

88. Сумська В. Теоретичні підходи до визначення поняття «лобіювання». Державне будівництво. 2010. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_26. (дата звернення: 29.10.2025).

89. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження. Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 192 с.

90. Тимченко М.М. Політична взаємодія груп інтересів у внутрішньопартійних комунікаційних процесах. Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: Матеріали V всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Дніпропетровськ, 28 серпня 2015 р.). Дніпропетровськ: Вид-во «Інновація», 2015. Ч. I. С. 38–41.

91. Ткач О. І. Моделі участі груп інтересів у політиці. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія, 2011. 103 с.

92. Томенко М. Олігархічні групи як суб'єкти політичного процесу: методологічні аспекти. Універсум. 2000. № 11-12. С 4–9.

93. Тупиця О.Л. Групи інтересів сучасного суспільства та профспілки: аспекти політичної співпраці. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. №1. С. 13–20.

94. У Верховній Раді відбувся «круглий стіл» з обговорення перспектив інституалізації лобіювання в Україні на законодавчому рівні. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/136993.html>. (дата звернення: 29.10.2025).

95. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. Дата оновлення: 30 листопада 2023 р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text. (дата звернення: 29.10.2025)

96. Функції груп інтересів в демократичних суспільствах і засоби їх впливу на прийняття політичних рішень. URL: <https://studfile.net/preview/10941829/page:19/> (дата звернення: 29.10.2025).

97. Хансантинов В.О. Політичні інститути і процеси: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 144с.

98. Цвих В. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин. Київ, 2004. 455 с.

99. Чим відрізняється конфлікт інтересів під час лобіювання від конфлікту інтересів посадовця. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/chym-vidriznyaetsya-konflikt-interesiv-pid-chas-lobiyuvannya-vid-konfliktu-interesiv-posadovtsya/> (дата звернення: 20.11.2025).

100. Чувардинський О. Групи інтересів у громадянському суспільстві. Політичний менеджмент. 2007. №3. С. 78–87.

101. Шляхтун П. Політологія (теорія та історія політичної науки). Київ: Либідь, 2002. 576 с.
102. Яровой Т.С. Європейський лобізм, як дороговказ для вітчизняних законотворців: досвід Республіки Польща та Литовської Республіки. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1279>. (дата звернення: 29.10.2025)
103. Bentley A. The Process of government. A study of social pressures. Chicago : The University of Chicago Press, 1908. 534 p. URL: <https://archive.org/stream/processofgovernm00bent#page/n9/mode/2up> (дата звернення: 24.10.2019).
104. Olson, Mancur. The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups (Revised ed.). Harvard University Press. URL: http://commres.net_media/olson.pdf (дата звернення: 20.11.2025).
105. The Politics of the Developing Areas / Ed. by G. A. Almond, J. Coleman. Princeton : Princeton University Press, 1960. 591 p.
106. Truman D. B. The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion. Westport, Conn : Greenwood Press, 1981. 544 p.
107. Schattschneider E.E. Party government. 1942 New York: Holt, Rinehart and Winston. URL: https://books.google.com/books/about/Party_government.html?id=KJZu0qE0IKA С (дата звернення: 20.11.2025).